

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

У статті проаналізований процес формування предметного поля порівняльної політології. Виділені етапи розвитку компаративістики та їх методологічний і тематичний вплив на предмет цієї науки. Розглянуті основні труднощі при виділенні предметного поля порівняльної політології.

Ключові слова: порівняльна політологія, компаративістика, предметне поле.

Порівняльний метод є одним із найдавніших методів, які використовуються в соціальних і політичних науках. Історія політичних учень свідчить про те, що інтерес до порівняльного методу, який з'явився ще в давньогрецький період зберігався і в середньовіччі, і в період нового та новітнього часу, і зараз. На думку російського вченого К.С. Гаджиева: „...у сфері політики будь-яке дослідження носить порівняльний характер. Політична наука, як і будь-яка інша наука, вивчає свій предмет шляхом його порівняння і співвідношення з іншими феноменами та процесами. Іншими словами, сам принцип порівняльності імпліцитно притаманний будь-якому політологічному дослідженню, особливо коли мова йде про класифікацію і типологізацію” [1,с.3]. У період оформлення наук політологічного циклу порівняльний метод став основою для нової науки – порівняльної політології (Comparative Politics), яка у своєму сучасному стані має довгий і багатоетапний шлях розвитку. Проте до цього часу вчені не виробили єдиної думки щодо предметної області компаративістики. Виникає питання, чи можна взагалі чітко виділити межі предмету цієї дисципліни? Відповіддю на нього може бути аналіз історичного шляху формування предметного поля порівняльної політології та виявлення основних труднощів у цьому процесі.

Сучасна порівняльна політологія починає формуватися в другій половині ХІХ ст. Особливістю є те, що метод порівняння виник набагато раніше ніж предмет порівняльної політології, тому дослідники історичного шляху компаративістики (П.Мер, Д.Аптер, Б.Петерс, К.Гаджиев, Л.Сморгунов, В.Ільїн та ін.) прагнуть відобразити цю особливість в етапах розвитку науки [2]. Ключовими проблемами, що визначили шляхи розвитку компаративної науки, були проблеми встановлення динаміки розвитку сфери теорії та методології науки. Тому критеріями для визначення етапів розвитку порівняльної політології можуть бути методологічні підходи, що превалюють у певні періоди в політичній науці. Цим пояснюється схожість періодизацій різних авторів. Так, наприклад, американський учений Р.Чилкот у своїй книзі „Теорії порівняльної політології” подав найпоширеніші етапи в розвитку політичної науки: традиційний, біхевіоралістський та постбіхевіоралістський [3,с.87]. Російський учений Л.Сморгунов виділяє чотири етапи в розвитку порівняльної політології:

- 1) становлення порівняльної політології як самостійної галузі знання (друга половина ХІХ століття);
- 2) етап накопичення потенціалу, „традиційна порівняльна політологія” (перша половина ХХ століття);
- 3) етап оновлення та експансії, „нова порівняльна політологія” (з початку 50-х – до кінця 70-х років);
- 4) етап кризи і відокремлення субдисциплін, „плюралістична порівняльна політологія” (з середини 70-х рр. – до цього часу) [4, с.113].

Кожен етап розвитку порівняльної політології вносив свої доповнення і корективи щодо предметного поля, тематики, меж досліджень, методологічних підходів та методів.

Перший етап розвитку компаративістики, заснований на загальнофілософських західноєвропейських ученнях, за допомогою історико-порівняльних і нормативних методів аналізу розглядав переважно інститут держави.

Другий етап характеризується появою поняття „ідеальний тип”. Розширилася тематика досліджень. У дослідницьке поле компаративістів крім держави потрапляють стабільні західноєвропейські й англо-американські політичні інститути: партії, федерації, форми правління, демократії. Дослідження носили переважно описовий, етноцентричний і статичний характер. Практично не було робіт загальнотеоретичного характеру.

З питанням про те, що віднести до предметного поля компаративного дослідження та як розробляти теорії для проведення відповідних досліджень, багато в чому пов'язані трансформаційні зміни, що торкнулися компаративної політичної науки на третьому етапі її формування. Велике значення для розвитку компаративної науки в другій половині ХХ століття й організації діяльності наукового співтовариства у цьому секторі політичної науки, став Міжуніверситетський науково-дослідницький семінар з проблем компаративної політики, проведений за ініціативою Роя Макридуса в Північно-Західному університеті (Еванстон, Чикаго, США) у липні 1952 року. Семінар проходив під егідою Ради зі здійснення досліджень у галузі соціальних наук (SSRC). У семінарі взяли участь відомі політологи Семюель Бейер, Карл Дойч, Роберт Уорд, Джордж Бленкстин, Кенет Томпсон, Річард Кокс та інші. Радою був створений Комітет з компаративної політики, який став основним генератором наукової та інтелектуальної думки з визначення основних напрямів і теоретичних основ наукових досліджень у цій сфері науки. Робота Комітету сприяла повноцінному в методологічному та теоретичному плані оформленню компаративістики. На цьому етапі порівняльна політологія збагатилася теоретично (були створені системні і структурно-функціональні теорії першого рівня Д.Істона, Г.Алмонда, С.Верби та ін.). В основі досліджень лежав логічний емпіризм, що передбачає зв'язок між викладом теорії та її верифікацією. Завдяки впливу біхевіоралізму збільшилася точність у методах збору й аналізу даних, велика увага приділялася кількісним показникам, зросла роль квантифікації. Спостерігався інтерес дослідників до глобальних порівнянь. Тематично розглядалися політичні системи, інститути, демократії, політичні культури та ін.

На початок плюралістичного етапу, порівняльна політологія стає все більш популярною і стрімко розвивається. Майже чверть (24,1%) усіх членів Міжнародної асоціації політичної науки спеціалізуються в галузі порівняльної політології. Публікується декілька десятків спеціалізованих видань з порівняльних досліджень: журнали, тексти курсів, багатотомні дослідження, збірники, кроснаціональні та тематичні дослідження [5].

Останній етап характеризується пошуком нових парадигм. Він додав у компаративістику нові методологічні підходи (теорія раціонального вибору, теорія мереж, теорії ігор та ін.), методи (булева алгебра), розширив межі компаративного аналізу тематично, географічно, темпорально. У поле зору вчених потрапили оновлені традиційні інститути (держави, партії, форми устрою, ЗМК та ін.) і нові об'єкти дослідження (публічна політика, протестні рухи, мережі та ін.). Більше уваги стали приділяти динамічним процесам і конфліктам. Географія аналізу розширилася завдяки вивченню незахідних держав. Особливого значення набула темпоральна (часова) змінна.

Таким чином, усі етапи порівняльної політології розширювали й уточнювали предметне поле цієї науки, що привело до виникнення низки труднощів.

Основна трудність полягає в тому, що предмет носить ту ж назву, що й метод. Російський компаративіст Л.Сморгунов визначає цю проблему таким чином: „Порівняльна політологія й отримала свою назву за методом, а не за предметом. На цій підставі багато хто заперечує власну предметну специфіку порівняльної політології, а, отже, і власну теорію, відзначаючи, що порівняльна політологія – це й є вся політична наука, в якій використовується порівняльний метод” [6, с.40]. Це уявлення про предметне поле компаративістики зводиться фактично до самого порівняльного методу в політичній

науці. Порівняльну політологію розглядають як дослідження спільного та відмінного усередині і між політичними системами.

Дійсно, відсутність власного дослідницького поля у порівняльній політології викликала сумніви щодо самостійного існування самої дисципліни. Справедливий і той факт, що чітко розмежувати предметні поля політології і компаративістики неможливо. Проте не всі політичні дослідження включають порівняльний метод, а значить, не є компаративом. Американські дослідники Ф.Шміттер та П.Мер пропонують розглядати предметну область порівняльної політології як єдність змісту (вивчення окремих зарубіжних країн або великої кількості держав) і методу [7, с.310]. Тобто саме метод у поєднанні зі змістом визначають структуру політичного дослідження, результативність якого залежатиме від емпіричних даних і правильно вибраних змінних. Як справедливо відзначив російський компаративіст В.Льїн, метод звужує предмет науки і тим самим включається в нього. Таке співвідношення предмету і методу є однією з відмінних особливостей емпіричних дисциплін, включаючи компаративні. Таким чином, предмет емпіричних дисциплін не буває загальним і потенційно повним [8, с.142].

Друга трудність полягає в тому, що предметна область компаративістики перетинається з предметними областями інших суміжних політологічних і соціологічних дисциплін, таких як теорія політики, світова політика, міжнародні відносини, партологія, транзитологія, порівняльна соціологія та ін. Тут проблема може бути представлена з двох боків. З одного боку, слід ще раз нагадати, що компаративістика – це емпірична наука, яка розглядає різні політичні явища в порівняльній перспективі, і тому її предмет об'єктивно міждисциплінарний. З іншого боку, необхідне розуміння того, що є одиницею аналізу в компаративному дослідженні. На цю проблему звертав увагу американський вчений Ч.Реджин, вважаючи, що порівняльний метод у суспільно-політичних дослідженнях – це перш за все порівняння великих макросоціальних одиниць, але самі „одиниці аналізу” в політичній компаративістиці можуть розумітися по-різному [9, с.132]. Це можуть бути і системи в цілому, і окремі підсистеми, і елементи систем, і інститути, і процеси і т.д., але не тільки в рамках окремих національних держав, а й за їх межами. Розширення предметного поля може сприяти виникненню нових напрямів у компаративістиці та збільшенню робіт, що включають у свій аналіз фактори міжнародного середовища. Отже, здійснюючи компаративний аналіз політичних або соціальних явищ, ми, так або інакше, перетинаємо предметні межі різних дисциплін. У такому разі предметом порівняльної політології буде лише те, що охоплює порівняльний аналіз.

Наступна проблема полягає в тому, що компаративістика – це не тільки порівняно молода дисципліна, але й така, що стрімко розвивається, враховує зміни, які відбуваються в реальному світі (глобалізація, взаємозалежність внутрішньої та зовнішньої політик, що посилюється, ускладнення політичних інститутів і їх функцій та ін.) і в політичній науці (поява нових методологічних підходів), що відображається на визначенні її предметної галузі та тематики досліджень.

Оскільки питання щодо предметної області компаративістики все ще залишається відкритим, слід виділити декілька найбільш поширених у політичній науці точок зору щодо цього питання.

Одним із найбільш традиційних підходів є подання порівняльної політології як порівняння різних політичних систем, перш за все державного устрою. Цей підхід набув свого поширення завдяки американській школі компаративістики. У 40-і роки ХХ ст. в американських ВНЗ-ах викладався предмет „порівняльне держуправління” [9, с.132]. З упровадженням системного знання в політичну науку, предметна область компаративістики розширилася до масштабів політичних систем. Цей підхід достатньо розповсюджений і зараз. Тематика порівняльних досліджень обмежена рамками однієї національної системи. Найчастіше аналізують зарубіжні країни у відриві одна від одної. Роботи, написані згідно з таким уявленням носять швидше описовий характер і не містять цілеспрямованого порівняння. Цей підхід дуже популярний у США і Великобританії, де

існує багато робіт, присвячених окремим державам, так званих „case-studies” (окремий випадок). Проте, таке уявлення про предметне поле компаративістики значно вужче, оскільки обмежене тільки рамками системи, підсистем та елементів. Американський компаративіст Рональд Чилкот вважає, що „Порівняльна політологія вивчає ширшу сферу політичної діяльності, включаючи уряди та їхні інститути, а також інші форми організацій, не пов’язаних безпосередньо з управлінням країною, наприклад, племена, общини, асоціації, спілки” [3, с.15]. З цим твердженням можна погодитися, додавши, що предметом порівняльної політології можуть бути політичні системи, частини систем, процеси і т.д., але тільки в тому разі, якщо вони є одиницями порівняння, а не описовим предметом дослідження.

Російський дослідник Ю. Сумбатян дає найповніше визначення предмету компаративістики: „Порівняльна політологія – це найважливіший напрям політичних наук. Вона вивчає закономірності і категорії шляхом зіставлення однотипних політичних явищ, категорій, взаємодії влади та суспільства з метою з’ясування їх загальних і спеціальних засобів, пошуку найбільш оптимальних ефективних форм політичної влади, режимів і шляхів вирішення політичних завдань на користь народу й особистостей. Як найважливіший напрям політичних наук, порівняльна політологія аналізує і зіставляє такі найважливіші політичні категорії, як політичне життя, політичні процеси, політичні відносини, політичні системи, інститути, режими, влада, партії, рухи, діяльність і т.п.” [10, с.59].

Ще одну думку про предметне поле компаративістики мають М.Лебедева та А.Мельвіль. Вони бачать доцільним розгляд предметного поля цієї науки з урахуванням зближення і взаємоперетину предметних областей порівняльної політології, світової політики та міжнародних відносин. На перетині предметних галузей цих наук постають нові проблеми, які відображають як реальну динаміку сучасного світу, так і тенденції його наукового осмислення. Збагачуючи один одного методологічними підходами і методичним інструментарієм ці науки дадуть новий поштовх компаративній науці [9, с.138].

Отже, визначення предмету порівняльної політології як емпіричної дисципліни політологічного циклу є складним і проблематичним. По перше тому, що порівняння універсально, але тільки в компаративістики воно виконується систематично і методично, тому предметом може бути тільки те, що включає порівняльний метод. По друге кожний етап розвитку порівняльної політології оновлює дослідження тематично, методично та методологічно, що розширює та уточнює предмет цієї науки. По третє предметне поле порівняльної політології міждисциплінарне, тому що перетинається з предметними полями інших політологічних дисциплін.

Таким чином, з посиленням глобальних тенденцій у світі, ускладненням політичного життя уявлення про політику стає складнішим і більш деталізованим. Усе це веде до пошуку нових наукових парадигм, появи нових галузей політичної науки, методологічних підходів, ускладнення методів аналізу, збільшення емпіричного матеріалу і т.д. Такі чинники сприяють продовженню полеміки щодо предметної галузі компаративістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаджиев К.С. Сравнительная политология / К.С. Гаджиев // Вестник Московского Университета. – Сер.12. – Политические науки. – 1996. – №2. – С. 3–12.
2. Див. роботи: Сморгунув Л.В. Современная сравнительная политология / Л.В. Сморгунув – М.: „РОССПЭН”, 2002. – 472 с.; Ильин М.В. Сравнительная политология / М.В.Ильин, Л.В. Сморгунув // Политическая наука. – 2001.– №2. – С.112–143; Мэр П. Сравнительная политология: общие проблемы // Политическая наука: новые направления / П. Мэр. – М.: Политикс, 1999. – С. 309-330; Аптер Д.И. Сравнительная политология: вчера и сегодня / Политическая наука: новые направления / Д.И. Аптер. – М.: Политикс, 1999. – С. 361–387; Алмонд Г., Пауэлл Дж., Стром К., Далтон Р. Сравнительная политология сегодня: Мировой обзор:

Учебное пособие / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон; пер. с англ. М.В.Ильина. – М.: Экзамен, 2002. – 537 с.

3. Чилкот Р. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы / Р.Чилкот. – М.: АТС, 2001. – 560 с.

4. Ильин М.В. Сравнительная политология / М.В.Ильин, Л.В.Сморгунов. // Политическая наука. – 2001. – №2. – С.112–143.

5. Спеціальними журналами з політичної науки, де широко подані компаративні дослідження, є: („*Comparative Politic*”, „*Comparative Political Studies*”, „*American Political Science Review*”, „*World Politics*” та ін). Організаційна секція порівняльної політології Американської асоціації політичних наук з 1990 р. видає інформаційний бюлетень, де публікуються програми курсів з порівняльної політології. Існує багато європейських та американських журналів з окремих галузей політичної науки і з окремих географічних регіонів („*African Studies Review*”, „*Latin American Research Review*”, „*Middle East Report*”, „*Jornal of Contemporary Asia*” та ін.), у яких роботи подані переважно компаративного характеру.

6. Сморгунов Л.В. Современная сравнительная политология / Л.В. Сморгунов. – М., „РОССПЭН”, 2002. – 472 с.

7. Мэр П. Сравнительная политология: общие проблемы // Политическая наука: новые направления / М. Пэр. – М.: Политикс, 1999. – С. 309-330.

8. Ильин М.В. Основные методологические проблемы сравнительной политологии / М.В. Ильин // Полис. – 2001. – №6. – С. 140–155.

9. Лебедева М.М. Сравнительная политология, мировая политика, международные отношения: развитие предметных областей / М.М.Лебедева, А.Ю. Мельвиль // Полис. – 1999. – №4. – С.130–140.

10. Сумбатян Ю.Г. Сравнительная политология как направление современной науки о политике / Ю.Г. Сумбатян // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология. – 2004. – № 1 (5). – С. 55–60.

Чальцева Е.М.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

В статье проанализирован процесс формирования предметного поля сравнительной политологии. Выделены этапы развития компаративистики и их методологическое и тематическое влияние на предмет этой науки. Рассмотрены основные трудности при выделении предметного поля сравнительной политологии.

Ключевые слова: сравнительная политология, компаративистика, предметное поле.

Chaltseva O.

PROBLEMS OF THE FORMULATION COMPARATIVE POLITICAL SCIENCE SUBJECT'S FIELD

The article analyzed the process of the formulation comparative political science subject's field. The stages of evolution of comparativistics development and their methodological and thematic influence on the article of this science object are stressed. The main difficulties of determination of the comparative political science subject's field are considered.

Key words: comparative political science, comparativistics, object field.